

KS. WALDEMAR BARTOCHA

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa

WPROWADZENIE

10 grudnia 2020 r. minęło 100 lat od ogłoszenia Bulli *Christi Domini*, na mocy której Ojciec Święty Benedykt XV erygował Diecezję Łódzką. Dla Kościoła łódzkiego to prawdziwy zbawczy moment – *kairos*. Jubileusz jest czasem szczególnej łaski wpływającej z wielkiej dobroci Boga, służy ożywieniu wiary ludu Bożego, stanowiącego żywą tkankę Kościoła partykularnego, gdyż Pan w tym Roku łaski „chce do nas dotrzeć z nową świeżością: ze Słowem i działaniem, które ciągle potrafią nas zaskoczyć, uzdrowić, wyzwolić, wskrzesić!”¹. Łaska Jubileuszu jest przede wszystkim łaską ewangelizacji, a zatem katalizatorem rozbudzającym potencjał ewangelizacyjny tkwiący w Kościele łódzkim, niejako zapisany w jego kodzie genetycznym, gdyż „Kościół ten urodził się w samym środku «kwestii społecznej»: został posłany z Ewangelią do świata, który miał na imię «fabryka»”².

Jubileusz odsyła naszą pamięć w przeszłość i prowadzi do okrycia historii naszego Kościoła. Szczególną rolę odegrali w niej święci, tacy jak np. św. Faustyna Kowalska – apostołka miłosierdzia, św. Urszula Ledóchowska – inicjatorka Dziecięcej Krucjaty Eucharystycznej w Łodzi czy św. Maksymilian Kolbe, franciszkanin – męczennik z Oświęcimia, który w kościele św. Mateusza w Pabianicach miał objawienie dwóch koron. Do tego grona należy także zaliczyć Sługi Boże – Wandę Malczewską i Stanisławę Leszczyńską. Swoją obecnością na ziemi łódzkiej odcisnęli oni wszyscy niezatarte ślady w sercach wiernych, dynamicznie rozwijającej wspólnoty Kościoła łódzkiego, ponieważ ich życie było odbiciem Chrystusa w codziennej rzeczywistości ludzkiej. Rok jubileuszowy jest zatem szczególną okazją do przybliżenia nie tylko sylwetek świętych swoją biografią związanych z ziemią łódzką, ale stanowi inspirację także do podjęcia szerszej refleksji naukowej nad przejawami kultu świętych w liturgii i pobożności ludowej Kościoła partykularnego, który „ewangelizuje i daje się ewangelizować przez piękno liturgii”³, gdyż w niej w sposób szczególny stają się oni obecni jako przykłady naśladownictwa. Stąd też

¹ List Ojca Świętego Franciszka na Jubileusz 100-lecia Archidiecezji Łódzkiej, w: *Jubileusz 100-lecia Archidiecezji Łódzkiej. Rok Święty 2020–2021*, 3–4.

² Por. tamże, 5.

³ Ojciec Święty Franciszek, Adhortacja apostołska *Evangelii gaudium*, Częstochowa 2014, nr 24.

w ostatnim, czwartym, tomie Łódzkich Studiów Teologicznych w 2020 r. w centrum poszukiwań badawczych znalazły się zagadnienia z zakresu liturgiki, szczególnie te związane z kultem świętych. Stają się one przyczynkiem i otwierają drogę do dalszych poszukiwań, podejmowanych w perspektywie historycznej i teologicznej, szczególnie w łódzkim kontekście.

Sobór Watykański II uwypukla paschalny charakter kultu świętych (KL 104), potrafili oni bowiem skutecznie przeżyć misterium paschalne Chrystusa przez naśladowanie wcielnego Syna Bożego w swoim życiu. Liturgiczny kult świętych to przede wszystkim celebrowanie Boga, który powołuje wybranych członków społeczności wierzących do szczególnej misji w Kościele. W ten sposób stają się oni objawieniem samego Boga⁴. Prawda ta znajduje swoje odzwierciedlenie w słowach I Prefacji o Świętych: „W zgromadzeniu Świętych jaśnieje Twoja chwała”⁵. *Lex credendi* Kościoła o świętych jest zawarte w *lex orandi*. To w kulcie liturgicznym wspólnota wiernych, pod przewodnictwem swoich pasterzy, od samego początku oddaje hołd swoim braciom i siostram⁶, którzy osiągnęli już „niewiednący wieńiec chwały” i stali się prototypami świętości ludzi żyjących na ziemi⁷.

W pierwszy z artykułów ks. **Adrian Czerwiński** przedstawia koncepcję liturgii L.P. Hemminga, opierając się na analizie jego dzieła: *Kult jako objawienie. Przeszłość, teraźniejszość i przyszłość katolickiej liturgii*, wydanego w 2009 r. w tłumaczeniu na język polski przez Fundację Dominikańskiego Ośrodka Liturgicznego. Dla Laurence’a Paula Hemminga, brytyjskiego teologa i filozofa, liturgia jawi się jako jedna z głównych dróg, jakimi Bóg objawia się człowiekowi. Koncentruje się on zatem na ukazaniu objawieniowego charakteru liturgii. W koncepcji Hemminga kluczową rolę w liturgii odgrywa czas, zarówno w sensie jej trwania, jak i przygotowania się do niej. Objawienie Chrystusa – według L.P. Hemminga – dokonuje się na płaszczyźnie liturgii stopniowo na dwóch płaszczyznach: w sakramentach Kościoła, które człowiek przyjmuje na różnych etapach życia doczesnego, oraz w celebrowaniu roku liturgicznego. Na plan pierwszy wysuwa się tutaj wymiar eschatologiczny, gdyż celem stopniowego, permanentnego odsłaniania się wcielnego Syna Bożego w liturgii jest doprowadzenie członków wspólnoty eklezjalnej do życia wiecznego.

Klaudia Korda, studentka pierwszego roku specjalistycznych studiów teologicznych na Wydziale Teologicznym UKSW, w artykule *Eschatologiczny wymiar procesji uroczystości Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa*, na podstawie analizy księgi *Komunia Święta i kult tajemnicy eucharystycznej poza Mszą świętą, dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, wydobywa najważniejsze wątki eschatologiczne, jakie są obecne we fragmentach Ewangelii odczytywanych przy poszczególnych stacjach i w modlitwach, które się odmawia. Słusznie Autorka zauważa, iż

⁴ P. Rouillard, *Il culto dei Santi in Oriente e in Occidente*, w: *Scientia liturgica*, t. V: *Tempo e spazio liturgico*, red. A.J. Chupungco, Casale Monferrato 1998, 351.

⁵ *Mszal rzymski dla diecezji polskich*, Poznań 2013, 246*–247*.

⁶ P. Llabrés, *El culto a los Santos*, w: *La celebración en la Iglesia*, t. III: *Ritmos y tiempos de la celebración*, red. D. Borobio, Ediciones Sígueme Salamanca 2014, 263.

⁷ J. Nowak, *Święci w misterium paschalnym Chrystusa*, Poznań 2020, 49.

księga liturgiczna, stanowiąca główne źródło jej teologicznych badań, ściśle wiąże procesję Bożego Ciała z Eucharystią, gdyż stanowi ona naturalne jej przedłużenie. W tym należy widzieć teologiczną zasadność wskazania, które odnosi się do duszpasterzy, aby procesję celebrować zaraz po zakończeniu Mszy Świętej, a ściślej mówiąc, po modlitwie po Komunii. Procesję w uroczystość Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa charakteryzuje paschalny dynamizm wyjścia, ponieważ jest ona obrazem Kościoła jako ludu będącego w drodze. Szczególnie cenne jest dostrzeżenie przez Autorkę pewnych analogii między procesją Bożego Ciała a procesjami starotestamentalnymi, zwłaszcza tymi wielkimi procesjami, które prowadził sam Jahwe, np. wędrówka Izraelitów do Ziemi Obiecanej, czy powrót narodu wybranego z niewoli babilońskiej. Tak jak lud Starego Przymierza wychodził w drogę pod przewodnictwem Mojżesza po spożyciu Paschy, tak członkowie Mistycznego Ciała biorą udział w procesji bezpośrednio po zakończeniu Eucharystii, będącej sakramentem naszej Paschy z Chrystusem, aby adorować Pana, którego wcześniej przyjęli w Komunii Świętej. W ten sposób w procesji w uroczystość Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa łączy się to, co ziemskie, z tym, co nieprzemijające, gdyż sam znak Eucharystii ma podwójny wymiar. Z jednej strony jest ona dla chrześcijanina pokarmem duchowym na trud ziemskiej pielgrzymki, a z drugiej strony dzięki niej można zakosztować już życia wiecznego w zadatku, gdyż „zapowiada” ona stan, który objawi się w pełni dopiero po paruzji. W procesji jako pewnej formie rytualizacji doczesnej pielgrzymki członków Mistycznego Ciała Chrystusa można zatem dostrzec „eschatologiczną dążność”, którą jest nacechowane życie Kościoła.

O kulcie Eucharystii w życiu Sługi Bożej Wandy Malczewskiej pisze w swoim artykule **ks. dr Karol Litawa** – liturgista, wykładowca Papieskiego Uniwersytetu Jana Pawła II w Krakowie. Próbuje on udzielić odpowiedzi na pytanie, czy przykład życia tej XIX-wiecznej mistyczki może być wzorem pobożności eucharystycznej zarówno dla wiernych Kościoła łódzkiego, świętujących Jubileusz 100. rocznicy powstania diecezji, jak i dla wszystkich odkrywających piękno tajemnicy obecności Chrystusa w Najświętszym Sakramencie. Głębokie życie eucharystyczne stanowiło niezbitą dowód rozwoju mistycznego Wandy Malczewskiej, ale także źródło apostolatu przynoszącego niezwykle owoce na płaszczyźnie formacji liturgicznej (przygotowanie zarówno dzieci, jak i dorosłych do godnego przyjmowania Komunii Świętej) oraz na polu charytatywnym, edukacyjnym i patriotycznym. W życiu oraz rozwoju religijno-duchowym kandydatki do wyniesienia na ołtarze można dostrzec ścisłą harmonię między *lex credendi*, *lex orandi* i *lex vivendi*, ponieważ głęboka wiara w realną obecność Chrystusa we Najświętszym Sakramencie znajdowała swój wyraz w jej zaangażowaniu w liturgiczną posługę, w pragnieniu ofiarowania się za innych oraz w charyzmacie owocującym godzeniem ludzi skłóconych oraz umiejętnością nakłaniania ich do przemiany życia. Objawienia Wandy Malczewskiej, a zwłaszcza przestrogi skierowane do niej przez Chrystusa, nie straciły na swej aktualności. Wydają się one szczególnie cenne dla wierzących współczesnej doby, żyjących w cywilizacji naznaczonej bardzo trudnym „stygmatem sekularyzacyjnym”, poszukujących odpowiedzi na naj-

bardziej proste pytania dotyczące sensu, treści i ostatecznego rezultatu życia człowieka⁸.

Refleksję nad genezą tytułu Królowej Polski, który otrzymała Maryja i nad jego teologiczną wymową, jaka wyłania się z analizy tekstów liturgicznych, podejmuje w swoim artykule **ks. prof. dr hab. Jacek Nowak**, wykładowca na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie oraz konsultor i sekretarz Komisji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów Konferencji Episkopatu Polski. Warto zauważyć, iż Autor jest wybitnym specjalistą w zakresie liturgiki, a także mariologii. Już wcześniej podjął się próby opracowania tematyki maryjnej dotyczącej liturgii i pobożności ludowej w monografii: *Maryja w liturgii i pobożności Kościoła*, ukazując w niej historyczne i teologiczne motywy kultu maryjnego oraz różne jego formy⁹. Książkę prof. J. Nowak najpierw prezentuje znaczenie samego tytułu Królowej, jaki przypisuje się Maryi, następnie przechodzi do ukazania genezy tytułu Królowej Polski, aby wreszcie na tym szerokim tle przedstawić teologiczny obraz Królowej Polski na podstawie *lex orandi*. Szczególnie cenne w niniejszym artykule wydaje się wskazanie na istnienie bezpośredniej relacji między królewską godnością Maryi a królewską godnością Chrystusa, ponieważ królewskość Maryi zależy i wynika z królewkości Mesjasza. Podstawą tytułu są teksty biblijne i nauczanie Kościoła. Z testamentu Jezusa, udzielonego z Krzyża (J 19, 25–27), wynika, iż chrześcijanie otrzymują Matkę przez Jezusa. Ona, będąc Królową stojącą obok Króla (por. 1 Krl 2, 19–20), staje się dla nich Matką – Królową. Chrześcijanie w Polsce, którzy włączają się w dzieło odkupienia Chrystusa, przyjmują równocześnie Jego Matkę jako Królową Polski, pokładają ufność w Jej wstawienictwo, gdyż wierzą, że „wyniesiona do niebieskiej chwały otacza macierzyńską miłością Naród, który ją wybrał na swoją Królową, broni go w niebezpieczeństwach, udziela mu pociechy w utrapieniach i wspiera go w dążeniu do wiecznej ojczyzny aż nadejdzie pełen blasku dzień Pański”¹⁰.

W kolejnym z artykułów **ks. Mateusz Pakuła** – prezbiter archidiecezji szczecińsko-kamieńskiej i student III roku studiów doktoranckich z zakresu liturgiki na Wydziale Teologicznym UKSW, opisuje historię kultu oraz teologiczne przesłanie cudownego obrazu Pana Jezusa Ukrzyżowanego i Matki Bożej Bolesnej w Brzozdowcach. Obraz, przedstawiający scenę agonii Jezusa na krzyżu oraz stojącą pod krzyżem Matkę Bolesną z odsłoniętym sercem przebitym mieczem, pochodzący z XVII w. jest typowym przykładem rozwijającej się od czasów średniowiecza pobożności *Compassio Mariae*, która znajdowała swój wyraz zarówno w literaturze, jak i sztuce religijnej. Rozważanie cierpień Maryi miało zachęcać chrześcijan do przyzywania Jej orędownictwa i wstawienictwa. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, iż kult Pana Jezusa Ukrzyżowanego i Matki Bożej Bolesnej, pomimo upływu czasu i zmiennych kolei losu, przetrwał do czasów współczesnych. Rozwija się on obecnie równolegle w dwóch odległych od siebie geograficznie miejscach. Po II wojnie

⁸ Por. M. Tatar, *Charakterystyczne cechy mistyki Wandy Malczewskiej*, w: *Mistyczka z Radomia. Wanda Malczewska*, red. bp P. Turzyński, Radom 2020, 82.

⁹ Por. J. Nowak, *Maryja w liturgii i pobożności Kościoła*, Poznań 2009.

¹⁰ *Mszal rzymski dla diecezji polskich*, Poznań 2010, 79*.

światowej, w wyniku deportacji Polaków z Kresów Wschodnich na Pomorze Zachodnie, Cudowny Obraz Brzozdowiecki jako „narodowa i duchowa relikwia” trafił najpierw do Trzebieszowa, a później do konkatedry w Kamieniu Pomorskim. O renesansie kultu obrazu i jego dynamicznym rozwoju świadczą liczni pielgrzymi, którzy przybywają zarówno do dzisiejszych Brzozdowiec na Ukrainie, jak do Kamienia Pomorskiego, aby uczcić Pana Jezusa Ukrzyżowanego i Matkę Bożą Bolesną.

W ostatnim czasie, szczególnie po 1989 r., zaczął się prężnie rozwijać w Polsce kult Matki Bożej Fatimskiej, którego centralnym miejscem promieniującym na inne ośrodki jest sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej w Zakopanym na Krzeptówkach, prowadzonym przez pallotynów. To tam przy zakopiańskim sanktuarium zainicjowano w 2009 r. Wielką Nowennę Fatimską (2009–2017) jako przygotowanie do jubileuszu stulecia objawień Matki Bożej trójce fatimskich dzieci¹¹. Obecnie można obserwować także wzrastające zainteresowanie nie tylko ich biografią, ale również rozwój kultu dwojga z nich. Przyczyniła się do tego niewątpliwie kanonizacja Franciszka i Hiacynty, dokonana przez papieża Franciszka 13 maja 2017 r. w Fatimie. Pewnym ewenementem na skalę ogólnopolską wydaje się w tym kontekście sanktuarium Dzieci Fatimskich w Szczecinie, powołanego dekretem arcybiskupa Andrzeja Dzięgi jako ośrodek rozwijającego się kultu świętych pastuszków z Fatimy, o którym pisze w swoim artykule **ks. Mateusza Pakuła**. Autor nie tylko przedstawia genezę świątyni, ale także omawia formy kultu oraz działania duszpasterskie podejmowane w tamtejszym sanktuarium.

Blok artykułów z zakresu liturgiki, oscylujących wokół problematyki zarówno samego pojęcia kultu, jak i jego różnych form, uzupełniają teksty z innych dyscyplin teologicznych, umieszczone w dziale Miscellanea. W pierwszym z artykułów **siostra Dorota Chwiła**, salezjanka, biblistka, doktorantka w Szkole Doktorskiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, przedstawia teologiczne aspekty polemiki między Synagogą a Kościołem w Ewangelii według św. Jana. Autorka próbuje udzielić odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób doszło do rozejścia się dróg Kościoła i Synagogi. Genezę sporu pomiędzy żydami a judeochrześcijanami lokalizuje w odmiennym spojrzeniu na fundamentalne prawdy wiary zawarte w Starym Testamencie. Na podstawie chrystologii, pneumatologii i eklezjologii czwartej Ewangelii, można dojść – według jej opinii – do konkluzji, iż w centrum ówczesnego sporu znajdowała się osoba Jezusa, a ci, którzy stali się Jego uczniami, byli wykluczani z Synagogi.

W kolejnym z artykułów **ks. dr Arnold Zawadzki**, wykładowca Pisma Świętego w Instytucie Nauk Biblijnych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II oraz w Wyższym Seminarium Duchownym w Łodzi, dokonuje analizy egzegetyczno-teologicznej krótkiego logionu o padlinie i sępach (Mt 24, 28), Łk 17, 37c). Wyodrębniając i interpretując różnice tekstualne między wersją Mateuszową a Łukaszkową, Autor pokazuje w swoim studium, jak ewangeliści wykorzystują źródło Q oraz w jaki sposób dokonują akomodacji słów Jezusa w odpowiednim kontekście, nadając im określony odcień znaczeniowy.

¹¹ Por. J. Nowak, *Maryja w liturgii...*, dz.cyt., 137.

Natomiast w ostatnim dziale Miscellanea, artykule ks. **Rafała Wójcika**, absolwenta studiów doktoranckich z zakresu teologii praktycznej, który obecnie jest w trakcie pisania pracy doktorskiej z teologii moralnej na Wydziale Teologicznym UKSW, odnaleźć można interesujące rozważania na temat chrześcijańskiego modelu wychowania opartego na tradycyjnych wartościach i znaczeniu autorytetów. Zdaniem Autora, model ten może stanowić dziś alternatywę dla współczesnych i wciąż nowych propozycji na gruncie pedagogiki, których źródeł należy upatrywać w postmodernizmie. Propozycje te wpisują się w nurt szeroko rozumianej antypedagogiki, której zwolennicy przyjmują błędne założenia, stawiając na równi autorytet dziecka z autorytetem dorosłego, oraz negując wartość rodziny i społeczeństwa w procesie wychowawczym.

Tom zamyka recenzja książki znanego i cenionego bibliisty ks. prof. Tomasza Jelonka. Recenzowana monografia nosi tytuł *Historia Izraela. Początki Izraela* i została wydana w Wydawnictwie Petrus w Krakowie w 2019 r. Autorem recenzji jest dr **Jarosław Ćwikła**.

Książdz **Waldemar BARTOCHA**

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5896-1400>